

ROLUL ROMÂNIEI ÎN SUD-ESTUL EUROPEI ÎN ANII 1900—1912

de dr. NICOLAE CIACHIR

La începutul sec. al XX-lea, România întreținea relații diplomatice și consulare cu 14 țări, un loc important revenind statelor din peninsula Balcanică. Prin așezarea geografică, prin comunitatea de interese economice și politice, prin trecutul comun de luptă îndreptat îndeosebi împotriva Imperiului Otoman, România gravita în această zonă, chiar dacă dezideratul principal pe care-l urmărea era unirea românilor aflați cu precădere în cadrul monarhiei austro-magiare. Era de altfel și firesc ca, în condițiile tehnicii de atunci și a posibilităților, comerțul românesc să fie îndreptat mai ales pe Dunăre, Marea Neagră și zona Strimtorilor, a Mării Egee, pe căile rutiere spre Balcani, decît spre oceanul Atlantic, peninsulele Iberică și Scandinavă sau în alte părți ale lumii.

Pe plan politic, la începutul sec. al XX-lea, statele și popoarele balcanice erau într-o continuă frământare¹, determinată de necesitatea desăvîrșirii unificării lor prin eliberarea teritoriilor ce se mai aflau încă sub stăpînire otomană. În același timp însă, burgheziile statelor balcanice, călcînd în picioare trecutul comun de luptă, căutau să acapareze teritorii de la vecini, această rivalitate luînd forme deosebit de ascuțite.

Lovitura de stat din Serbia (1903), care-i schimba cursul politicii externe orientînd-o spre blocul franco-rus, răscoala din Macedonia (1903), relațiile încordate româno-bulgare în anumite perioade ale intervalului de care ne ocupăm, rivalitatea acerbă dintre Bulgaria, Serbia și Grecia pentru a obține fiecare o parte cît mai mare din Macedonia, neexistența unor relații diplomatice normale între Atena și București (1905—1911), revoluția burgheză turcă din 1903, proclamarea independenței Bulgare (1908), lovitura dată balcanicilor (în special Serbiei, Muntenegrului și Imperiului Otoman) de către Curtea de la Viena prin anexarea Bosniei și Herțegovinei (1908), răscoala din Creta (1908), revoluția burghezo-liberală din Grecia (1909), mișcarea de regenerare națională albaneză tot mai puternică, implicațiile pe plan balcanic ale războiului italo-otoman (1911—1912) — iată — numai o parte din problemele complexe care au frământat Balcanii în acest scurt răstimp de 12 ani.

Dacă la toate acestea adăugăm amestecul cînd brutal, cînd rafinat al marilor puteri, de a spori contradicțiile statelor balcanice, de a propune diferite combinații care aduceau numai profituri monopolurilor imperialiste, ne apropiem de tabloul atît de genial sesizat de V. I. Lenin : Balcanii-butoiul cu pulbere, care a și oferit pretextul primului război mondial.

Totuși se cuvine să facem precizarea că cele cinci state sud-est europene : România, Serbia, Bulgaria, Grecia și Muntenegru, erau în deplină ascensiune, iar

¹ Pentru amănunte vezi : Nicolae Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878—1914)*, în „Buletin ADIRI”, nr. 5 (23), 1970 ; N. Chiachir, *Implicațiile pe plan european ale revoluției turce din 1908*, în „Revista de istorie”, nr. 9 (1978) ; N. Chiachir, *Rumînscaia diplomatija na Balkanah (1913—1914)*, în *Les grandes puissances et la Serbie à la veille de la première guerre mondiale*, Belgrad, 1976 ; Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea (1900—1914)*, București, 1977 ; I. Gheorghiu, I. Șendrulescu, *Relații externe ale României în perioada 1900—1914*, în *Studii și articole de istorie*, București, 1970.

albanezii și macedonenii căutau să-și păstreze entitatea națională și să-și creeze state naționale, în timp ce fostul stăpîn, Imperiul Otoman, era în continuă decădere, urmărit în această dezagregare atît de marile puteri, cît și de statele balcanice.

Puternica răscoală izbucnită în Macedonia și proclamarea republicii de la Krusevo (cu o populație majoritară aromână) și Strangea (1903) a șubrezit pozițiile Imperiului Otoman în această parte a peninsulei, ducînd totodată la o încordare maximă cu statele vecine : Bulgaria, Serbia și Grecia².

În această conjunctură, Serbia avea tot interesul să mențină relații bune cu România lucru dorit de altfel și de diplomația românească, mai ales că nu aveau litigii teritoriale, iar așezarea geografică a Serbiei, chiar cu teritorii obținute în plus, nu deranja prea mult Bucureștii, care dorea menținerea unui anumit echilibru în Balcani³.

Micul stat Muntenegru rămînea statul balcanic cel mai înapoiat și la începutul sec. al XX-lea, iar prințul Nicolae, proclamîndu-se rege în 1910 și profitînd de faptul că se înrudea cu cîteva curți europene, dorea ca în jurul său să fie polarizați slavii sudici⁴.

Muntenegru se va amesteca activ în problemele balcanice în 1903, în 1908 cu ocazia crizei bosniace, în anii 1910—1911, cînd mișcările din nordul Albaniei luaseră amploare, dar au fost temperate cînd de Rusia, cînd de Franța și Italia, care în anumite conjuncturi nu aveau interesul său schimbe statul quo din Balcani⁵. Relațiile cu România vor fi corecte în intervalul de care ne ocupăm, de bunăvoință, de curtoazie, deoarece datorită așezării geografice și a intereselor pe care le urmăreau cele două țări nu aveau probleme antagoniste.

Grecia, după 1900, continuă să se dezvolte din punct de vedere economic, iar împrumuturile din anii 1900, 1902 și 1907 de la Comisia internațională financiară au fost investite mai ales în exploatarea bogățiilor subterane, în înzestrarea și modernizarea armatei, în dezvoltarea rețelei de căi ferate⁶. Răscoala din Macedonia din anul 1903 a stimulat din nou apetitul războinic al burgheziei grecești (frinat de insuccesele militare în urma războiului cu Creta din 1897), iar guvernele Teotokis și Delianis au alocat sume importante pentru înarmarea și construirea de noi cazărmi. Revoluția turcă, răscoala cretană (1908) și în special unirea acestei mari și importante insule cu Grecia au stîrnit un imens entuziasm, dar intervenția marilor puteri, prin debarcarea de trupe în Creta și rămînerea acesteia ca provincie autonomă în cadrul Imperiului Otoman au indignat masele, acuzînd guvernul de slăbiciune. Numai intervenția plină de tact a Franței îl salvează pe regele George de a abdicare, iar numirea ca prim ministru al cretanului Elefterie Venizelos calmă pentru moment spiritele. Deși Puterile Centrale urmăreau o apropiere între România și Grecia, pentru a contracara elementul slav din Peninsula Balcanică și a paraliza apropierea ce se contura între Rusia și Bulgaria, relațiile sînt reci. Iar faptul că România sprijinea elementul aromân din peninsula Balcanică irita Atena și patriarhia de la Constantinopol, ajungîndu-se la ruperea relațiilor diplomatice în 1905, situația perpetuîndu-se pînă la 1911⁸.

Deși începutul sec. al XX-lea găsea Bulgaria încă în situația de stat vasal al Imperiului Otoman, această vasalitate era pur formală, Sofia plătînd un tribut anual de 1 milion leva.

În domeniul politicii extrne, burghezia bulgară — mizînd pe așezarea sa geografică, adică situată în centrul Peninsulei Balcanice, și că zdrobise militar Serbia în campania din 1885 — urmărea în primul rînd anexarea Macedoniei, Traciei

² Arh. MAE, fond 21 (Raportare politice de la Constantinopol), voi. 38, f. 47.

³ N. Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, București, 1974, p. 130—131.

⁴ Dimitrije Dimo-Vujović, *Crna Gora i Francuska, 1860—1914*, Cetinje, 1971, p. 326 ; Gavro Vuković, *Cetrdesetogodisnica vladavine knajaza Nikole*, Cetinje, 1928, p. 28 ; Maurice Beaumont, *L'Europe de 1900 à 1914*, Paris, 1969, p. 187.

⁵ Maurice Beaumont, op. cit., Paris, 1969, p. 187.

⁶ E. Thery, *La Grèce actuelle au point de vue économique et financière*, Paris, 1905 ; p. 29—37 ; vezi și A. C. Tobiansky, D' Altof, *L'avenir économique de la Grèce*, Paris, 1920, p. 55.

⁷ N. Svoronos, *Histoire de la Grèce moderne*, Paris, 1964, p. 82—84.

⁸ Alex. Em. Lahovary, *Amintiri diplomatice (Constantinopol 1902—1906)*, București, 1935, p. 24 ; Michel Lhéritier, *L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821—1931)*, în *Mélanges Iorga*, Paris, 1931, p. 58.

și proclamarea independenței. Ferdinand al Bulgariei cocheta atît cu blocul Puterilor Centrale, cit și cu Rusia, aducînd la conducere cînd guverne filogermane, cînd rusofile, pentru a primi sprijinul mai ales la anexarea Macedoniei, provincie nu numai bogată, dar și așezată strategic, care i-ar fi deschis drumul la Marea Egee⁹. Dacă din cauza problemei macedonene relațiile cu Serbia, Grecia și Imperiul Otoman erau încordate, guvernânții de la Sofia nu tolerau ca Bucureștii să-i sprijine pe aromânii din Peninsula Balcanică și mai ales pe cei din Macedonia. Semnarea convenției militare ruso-bulgare din 1902 a neliniștit profund diplomația română¹⁰, avîndu-se în vedere în special așezarea geografică a României între cei doi parteneri, incît comportarea firească ar fi fost sprijinul Austro-Ungariei, mai ales că există un tratat în acest sens. Totuși Viena nu a sărit imediat în ajutorul României, socotînd că se pot ivi două situații: 1. sprijinind o politică activă românească în Balcani, Viena abătea atenția opiniei publice românești de la Transilvania, Bucovina și Banat; 2. susținerea unui puternic stat bulgar ar fi stopat iredentismul românesc. Unii diplomați habsburgi, printre care marchizul Pallavicini, înclinau spre soluția a doua, argumentînd că după moartea regelui Carol vor avea loc mari schimbări în politica externă românească¹¹.

Revoluția turcă din 1908 a suscitât imediat interesele vecinilor balcanici¹². În prima instanță, Bulgaria s-a gîndit să-și proclame independența de stat, Grecia să anexeze Creta, în plus să obțină fiecare o parte cit mai mare din Macedonia sau din alte regiuni europene aflate sub jurisdicția Porții, lucru la care aspira și Serbia și Muntenegru. În plus, Viena se gîndea să anexeze Bosnia și Herțegovina, mai ales că, prin convocarea unui Parlament otoman, aceste două provincii, luate numai sub administrație habsburgică, urmau să-și trimită reprezentanți în acest for legislativ.

Noul regim otoman, intimidat în permanență de marile puteri, hărțuit de vecinii balcanici și sabotat de sultan și elementele contrarevoluționare, a fost nevoit să accepte independența Bulgariei (în schimbul sumei de 125 milioane franci), cit și anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Habsburgi¹³.

Bulgaria, în urma obținerii independenței, își activează politica externă, vizînd în primul rînd încorporarea Macedoniei și Traciei. Din împrumuturile contractate în străinătate în perioada 1908—1911, circa 80% mergeau în scopuri militare, modificîndu-și și constituția în 1911 (art. 17), prin care monarhul și guvernul puteau încheia acorduri secrete internaționale fără să consulte Parlamentul (Sobrania)¹⁴. În clipa izbucnirii războiului italo-turc din 1911, diplomația bulgară a cerut să intre în război imediat, dar Italia a refuzat colaborarea, motivînd că nu dorea ca acțiunile militare locale din nordul Africii să degeneze într-un război european. Pe de altă parte, elementele lucide de la Sofia se gîndeau că armata bulgară ar fi primit singură lovitura principală din partea Turciei în zona balcanică. Fără o colaborare sîrbă, greacă ori rusă, armata bulgară risca să fie înfrîntă și, ceea ce era mai grav, să se compromită pe plan balcanic. De asemenea, se puteau ivi pe parcurs situații neprevăzute din partea vecinilor balcanici.

Într-o asemenea conjunctură complexă urma să-și desfășoare activitatea diplomația românească. Atît guvernele conservatoare, cit și cele liberale, mai ales după trecerea lui Ionel Brătianu — în 1909 — la șefia guvernului (ceea ce marca preponderența definitivă a burgheziei în viața economică a statului), urmăreau menținerea statului quo în Balcani, iar în caz de schimbări, compensații pentru România.

Dacă în 1900 era să izbucnească un conflict armat cu Bulgaria¹⁵, iar în 1902 sultanul era iritat de propaganda desfășurată de albanezii stabiliți în țara noastră cerînd extrădarea acestora¹⁶, în 1903 guvernul român urmărea îngrijorat răscoala

⁹ Gh. Stefanov, *Mejduнародni otnošenja i vnăšnata politika na Bălgaria. 1789—1970*, Sofia, 1977, p. 85; *Istoria na Bălgaria*, II, Sofia, 1961, p. 101—103.

¹⁰ Arh. MAE, fond 21, voi. 103, f. 48—53.

¹¹ Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 38.

¹² N. Chiachir, *Implicațiile pe plan european ale revoluției turce din 1908*, p. 1625—1631.

¹³ M. Nintchitch, *La crise bosniaque et les puissances européennes*, vol. I, Paris, 1937, p. 267 și urm.

¹⁴ Gh. Ștefanov, *op. cit.*, p. 89.

¹⁵ Arh. MAE, fond. 21, vol. 40, f. 94.

¹⁶ *Ibidem*, f. 94 și urm.

macedoneană, mai ales că populația aromână fusese supusă persecuțiilor turcești. Parlamentul român, în ședința sa din 9 decembrie 1903, hotărâ să ajute cu bani persoanele sinistrate (350 lei de persoană) ; ajutorul nu s-a limitat numai la aromâni, creindu-se de asemenea un fond de 600 000 lei pentru construirea de biserici și școli românești în Turcia europeană¹⁷. I. I. C. Brătianu, precizând în calitate de ministru de externe poziția României, declara : „Noi dorim să întreținem relațiunile cele mai cordiale cu statele vecine, să punem de acord interesele respective, întrucît vom ști, apărînd pe ale noastre, să respectăm legitimele drepturi ale amicilor noștri“¹⁸. În legătură cu problema urmărită de statul român în Macedonia, el declara : „Voim ca să ajutăm dezvoltarea culturală a unui neam cu care ne găsim în legături de simțăminte și de origine, dorim ca întreaga populație creștină din Imperiul Otoman să aibă condiții civilizate de viață și relații pașnice cu întregul Orient al Europei“¹⁹.

După insistențele din partea României, guvernul otoman a promulgat la 9 mai 1905 *iradeaua* prin care se recunoaște și se permite constituirea de comunități aromâne în cadrul Imperiului Otoman. Acest eveniment, arată diplomatul român Lahovary, a produs o mare senzație asupra publicului grecesc și mai cu seamă în cercurile influente din Fanar, ca și la patriarhia ecumenică de la Constantinopol, care făcea jocul Atenei²⁰. Guvernul grec nerecunoscînd efectele iradelii din 9 mai 1905, se va ajunge la ruperea relațiilor diplomatice cu Bucureștii²¹.

Prim-ministrul român din 1907, D. A. Sturdza, urmărea o apropiere tot mai strînsă cu Imperiul Otoman, încheia cu Bulgaria un tratat de comerț și navigație pe baza respectării clauzei națiunii cele mai favorizate, aveau loc vizite și schimburi de mesaje cu Serbia și Muntenegru, făcîndu-se totodată tatonări pentru restabilirea relațiilor diplomatice cu Grecia.

Revoluția burgheză a junilor turci din 1908, după cum se arată într-un raport confidențial al unui diplomat român, a fost imbrățișată de către majoritatea popoarelor din cadrul Imperiului Otoman²². Bucureștii salutînd mișcarea de regenerare ce avea șanse să aducă un suflu înnoitor în sud-estul Europei, ca și în Orientul apropiat²³.

Marele vizir Husein pașa, sintetizînd în 1909 liniile directoare ale politicii externe otomane, declara : „Turcia susține politica de neutralitate și de amicitie față cu toate Puterile, politica mîinilor libere, cu ajutorul căreia speră să facă din Turcia din nou o mare putere militară, la adăpostul căreia țara să-și dezvolte toate resursele materiale și să ridice nivelul intelectual al populațiunii“²⁴.

Pe această linie se vor dezvolta relațiile româno-turce în perioada 1909—1911, cu apariția de articole reciproce favorabile în presa celor două țări, cu deschiderea unui seminar musulman la Babadag, cu încadrarea unor musulmani din Dobrogea în cadrele active ale armatei române, cu numirea a 4 aromâni în magistratura otomană, cu vizite reciproce la nivel ministerial, dar fără să se ajungă la un tratat între cele două state²⁵.

În anul 1911, ministrul bulgar acreditat la București, interesîndu-se dacă există vreun tratat româno-turc, a primit următorul răspuns : „Zvonurile care circulă nu sînt întemeiate. România nu poate intra într-o asemenea alianță, că ea însăși și-a cîștigat independența în lupta contra turcilor și că prin urmare, dacă bulgarii, sîrbii și grecii, creștini ortodocși ca și noi, vor să se lupte pentru îmbunătățirea soartei conaționalilor lor de sub stăpînirea turcească, România va păstra o strictă neutralitate, întrucît nu vor fi schimbări teritoriale“²⁶.

¹⁷ „Desbaterile Adunării Deputaților“ (= DAD), 1903—1904. Ședința din 9 dec. 1903, p. 144 ; Bilanțul răscoalei : 201 sate total sau parțial arse, 4694 persoane masacrate, 70 835 locuitori fără adăpost, peste 30 000 nevoiți să fugă din imperiu (*Enciklopedija Jugoslavije*, V, Zagreb, 1962, p. 609—611).

¹⁸ DAD, p. 141.

¹⁹ Ibidem, p. 141.

²⁰ Arh. MAE, fond. 21, vol. 47, f. 153.

²¹ Ibidem, vol. 22, f. 41.

²² Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dos. 15 (1908), f. 2.

²³ N. Chiachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce...*, p. 20.

²⁴ Arh. MAE, fond. 21, voi. 60 f. 112.

²⁵ Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dos. 16 (1912), f. 1.

²⁶ Ibidem, f. 2.

Dacă relațiile cu Imperiul Otoman și Muntenegrul erau bune în anii 1910—1911, cu Serbia existind după părerea omului politic Milovanovici, „o desăvârșită frăție, comunitate de idei și tradiții”²⁷, cu Grecia se restabilesc relațiile diplomatice (1911), în schimb cu Bulgaria se înrăutățesc mai ales în urma izbucnirii conflictului armat între Italia și Turcia.

Tulburările din Creta și din Albania de nord, războiul italo-otoman, tratativele în culise între Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegrul ascut vigilența guvernului român, care face cheltuieli suplimentare pentru înarmare și îl numește ca șef al Marelui Stat Major pe unul din ce mai capabili generali, pe Alexandru Averescu, și astfel se pregătește să facă față evenimentelor care se conturau să izbucnească în perimetrul sud-est european.

LE ROLE DE LA ROUMANIE DANS LE SUD-EST DE L'EUROPE ENTRE 1900—1912

R é s u m é

En se basant sur des matériaux inédits de l'archive du Ministère des Affaires Extérieures et du fond de la Maison royale (Archives Historiques Centrales, Archives de l'Etat de Bucarest) et sur de nombreux ouvrages de l'historiographie sud-est européenne, l'auteur met en évidence le rôle joué par la Roumanie dans les Balkans du commencement du XX siècle, jusqu'au déclenchement de la première guerre balkanique (1912).

Au début du XX siècle la Roumanie entretenait des relations diplomatiques et consulaires avec 14 pays — parmi lesquels se détachaient celles enes avec les Etats de la péninsule balkanique. Le coup d'état de Serbie (1903) qui changeait le cours de sa politique externe en l'orientant vers l'alliance russo-française, la révolte de Macédoine (1903), la rivalité entre la Bulgarie, la Serbie et la Grèce, la révolution bourgeoise de Turquie (1908), la proclamation de l'indépendance de la Bulgarie (1908), la crise de Bosnie (1908), la révolte de Crète (1908), la révolution bourgeoise-libérale de Grèce (1909), le mouvement albanais de régénération, les implications sur le plan balkanique de la guerre italo-ottomane (1911—1912) voilà seulement une partie des problèmes qui ont agité la zone des Balkans entre 1900—1912 où la Roumanie a joué un rôle actif.

²⁷ „Adevărul“ din 31 iulie 1910.